

HER DİRDİN BİR ADI VARDIR

CENGİZ AYDOĞDU

Tabiatları icabı *"irrasyonel"* unsurlarla yüklü olan devlet ve millet kavramlarını tarihilik boyutu ile değerlendirirken Türkiye söz konusu olduğunda bu kavramlar, bir kültür kopukluğu şokunun gölgesinde flu bir bölgede görünmez olurlar.

Kültürümüzün birçok unsurunda olduğu gibi, devlet ve millet konuları üzerinde de yeterince konuşup, tahlil ve terkipler yapmadığımız için kelimelerin ve kavramların kaynağı bizim için henüz çözülmemiş bir problemdir. Bu yüzden bu kelime ve kavramları kullandığımızda bunların neyi tedai ettirdiği (çağrıştırdığı) veya neye tekabül (karşılık geldiği) ettiği hususundaki ihtilafımız millî hasletlerimiz arasında neredeyse birinci sırayı almıştır.

Bu açıdan bakıldığında, bu sahada çok kullanışlı bir tahlil aracı olabilecek (*T. S. Eliot'un* sanatın tahlilinde kullandığı) *"nesnel karşılık"ların*, bu mefhumlar için *"ne"* olduğu sorusu Türkiye'de sorulmamıştır bile. Oysa bunun cevabı, birçok sosyal meselenin hallinde önemli bir adım olabilir. *Eliot* diyordu ki, "Heyecanı sanat biçiminde dile getirmenin tek yolu, ona bir *'nesnel karşılık'* bulmaktır. Başka bir deyimle, o belirli heyecanın emsali olabilecek bir nesneler dizisi, bir konum, bir olaylar zinciri bulmak-tır. Öyle ki duygusal yaşantının dışında kalan o olguların verilmesiyle heyecan birdenbire uyandırılmış olsun."

Eliot'un tahlili açısından ülkemize bakıldığında, devlet ve millet kavramlarına tekabül edebilecek *"nesnel karşılık"ların* yani bunların tedai ettirdiği anlam dünyasının ısrarla sosyal hayatın dışında tutulmaya çalışıldığı görülecektir.

Bu kavramların nesnel karşılıklarına tekabül eden an-lam dünyasının koordinatları dinî değerlerin arasındadır. Oysa Türk aydınları, *Hilmi Yavuz'un* ifadesi ile, *"din"*e bir *"bilgi objesi"* olarak bile iltifat etmemeyi doğru tavır zannediyorlar.

Ne var ki, sosyal olayların seyrü seferi kendi mantık kuralları içerisinde cereyan ettiği için kovmaya çalıştığımız anlam dünyası aydınlarımıza rağmen hükmünü icra etmeye devam ediyor ve hayatın dışında kalanlar bunu inkâr edenler oluyor. Söylenen sözler ve yapılan muhalif yorumlar bir türlü sosyal hayatta nesnel karşılığını bulamadığı için spekülasyondan öte geçemiyor.

Claude Levi-Strauss

Tıpkı Fransız etnoloğu **Claude Levi-Strauss'un** dediği gibi; *"sahihlik düzeyleri (gerçeklik dereceleri) dediğimiz, müşahhas insan ilişkileri seviyesinde ele alınamayan ve bu seviyelerde tesirini hissettiremeyen fikirler mücerret felsefi spekülasyonlar olarak kalmaya mahkûm"* kalıyor.

Levi-Strauss'un işaret ettiği *"sahihlik düzeyleri"ni* an-lama zeminini yakalayabilmenin ilk şartının fikir yürütülen

sahanın özelliklerini bilmek olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı?

Bana Türkünü Söyle Sana Milletini Söyleyeyim

Her kültürün ve dünya görüşünün kendi kavramlarının olması ve bu kavramlarına farklı anlamlar yüklemesi hilkatin gereğidir. Allah insanları birbirlerinden farklı yaratmıştır.

Esasen, insanlığın çektiği birçok acının ve ziyan eden insanın trajedisinin kaynağında mefhumları ve idrakleri tek tipleştirme eğilimi yatar. Farklılıklar ilâhîdir ve değiştirilmeye gayret edilmesi insan tabiatına aykırıdır.

Ad verme ve tarif etme işi her yerde aynı şekilde anlaşılabilir ancak, bu anlama işin teknik tarafıdır. Kavramların içinin doldurulması elbette her kültürün (orijinalitesi içinde) kendi verilerine göre olacaktır.

Zira her kültürün kendi tarihi seyrinden neşet eden farklı bir kavram dağarcığı ve bu dağarcıkta her kavramın yalnızca o kültürün birim değerleriyle izah edilebilecek tarifleri vardır. Bu tarifler, öncelikle tarifi yapıldığı dilin imkânlarına, tarifi yapan insanların inançlarına, bilgileri-ne, idrak seviyelerine, cemiyetin tarihine ve vatan coğrafyasına doğrudan bağlıdır.

Bu itibarla, yapılan tariflerin ve ortaya konulan kavramların kabul görmesi için o topraklara "yakışması" sosyal ve medeni bir zarurettir. Çünkü söylenilen her sözde, esen yelin, uçan kuşun tesiri olduğu gibi hakkı da vardır. Bizden önce bu topraklarda yaşayan insanların, söylenen sözlerin, okunan türkülerin, çalınan sazların, sızlayan yüreklerin, ortaya konulan her çeşit eserin ve toprak altında yatanların söyleyeceğimiz sözlerde gönül hissesi ve hakları vardır. Onları yok sayarak konuşamayız, konuşursak anlaşılamayız. Söylenen sözler içimize sinmez; içimize sindiğini sanıyorsak veya böyle bir kaygımız yoksa bu bizim nasipsizliğimizdendir.

Her kültürün kelimeleri ve tarifleri tabiatıyla farklıdır. Tarifler aynı olsa dahi o

tariflerin cemiyetler ve kültürler içindeki kabulü ve yankısı farklı olacaktır. Şayet bir kültüre diğer bir kültürün tariflerini kabul ettirmek isterseniz, büyük anlam kaymaları ve zihniyet kırılmaları olur ve hiç kimsenin tahmin edemeyeceği boyutta değişik neticelere ulaşılabilir. Zira kalp ve zihniyet dünyasına ait bu mefhumların konuşulduğu topraklar ve üzerinde yaşayan insanların sihirli bağları vardır.

Milletler birbirine benzeyen tarihî ve sosyolojik şartlardan geçer. Ancak, bu şartların ve içinden geçilen devirlerin milletlerin hayatında yansması farklı olur. Devirleri ayırmak, tespit edip isimlendirmek dahi millettten millete farklılıklar gösterir.

O kadar ki, her milletin devirlere göre değişen, (kültür ve zihniyet dünyasını doğrudan etkileyen) ses ve ışık düzenleri vardır. Işığın ve sesin kullanış tarzı, zihniyet dünyasının etkisindedir ama bu etki karşılıklıdır; zamanla hangisinin fail hangisinin münfail olduğu ayırt edilemez. Sesin ve ışığın işleniş tarzı, sanattan siyasete birçok beşerî sahanın anlaşılabilmesi için de kullanışlı bir âlet olabilir.

İktidarların en fazla üzerinde oynadıkları bu unsurlar, sosyal hayatta çoğu zaman (iktidarlara rağmen) kontrol edilemeyen bir güç ve başkaldırı faktörü haline gelebilir. Çünkü hiçbir kelime veya kavramı, devrin hâkim ses düzeninin dışında düşünemeyiz; kelime ve kavramların anlamları olduğu kadar sedası da çarpar. Hatta bazen seda, anlamdan daha fazla tesir kudretine sahip olabilir. Bu itibarla, kültürlerin meselelerini ele alış tarzları, kelimelerin seslendirilişlerinden ve çağrışımlarından bağımsız değildir.

Bütün bu unsurların yanında yaşanan tarihi macerayı nereye koyarsak koyalım tesirini bizim tam olarak anlayamayacağımız bir şekilde (biraz da irrasyonel bir tarzda) gösterir. Çünkü yer, zaman ve "işlenmiş" mekân yok edilemiyor, mutlaka bir yerde yoğunlaşıp tesirini gösterir.

Coğrafyanın tarih içindeki macerası, (yani coğrafyanın hafızası) hiçbir zaman silinemeyen izler taşır. Ve bu izler, coğrafi muhayyilenin işleyişini tayin eder. Hatta bazen

coğrafi muhayyile çok acımasızca işleyip, toplumsal muhayyilenin önüne geçebilir.

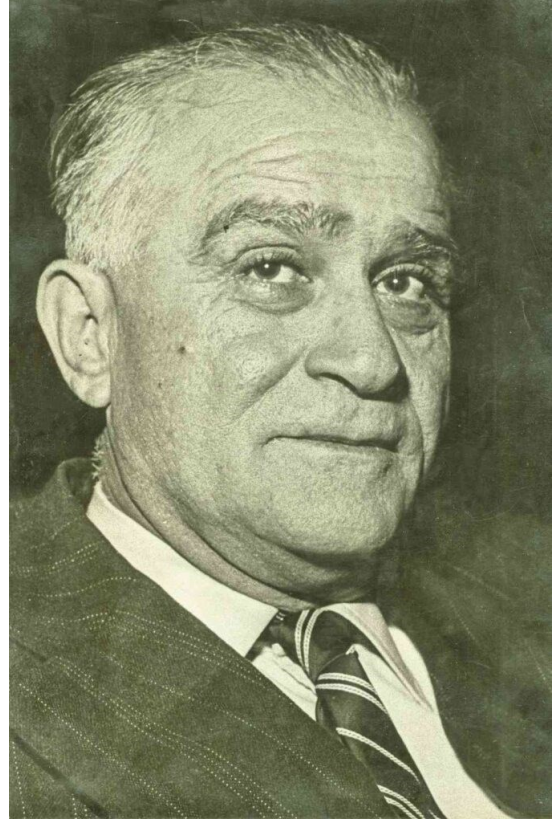
Böylece tarihin ve coğrafyanın bilgilendirdiği "esnek" kültürel birikimler, tespitini yaptığımız ve yapamadığımız birçok unsurla birleşerek künhüne (tamamına) vakıf olamayacağımız bir tarzda hükmünü icra edebiliyor.

Tanpınar'ın söylediği de başka bir şey değil:

"Gideceğimiz yolu hepimiz biliyoruz. Fakat yol uzadıkça ayrıldığımız âlem, bizi her günden biraz daha meşgul ediyor. Şimdi onu, hüviyetimizde gittikçe büyüyen bir boşluk gibi duyuyoruz, biraz sonra, bir köşede bırakıvermek için sabırsızlandığımız ağır bir yük oluyor. İrademizin en sağlam olduğu anlarda bile, içimizde hiç olmazsa bir sızı ve bazen de bir vicdan azabı gibi konuşuyor. Sade millet ve cemiyetlerin değil, şahsiyetin de asıl mâna ve hüviyetini, çekirdeğini tarihlik denen şeyin yaptığı düşünülürse, bu iç didişme hiç de yadırganmaz.

Mazi daima mevcuttur. Kendimiz olarak yaşaya-bilmek için, onunla her ân hesaplaşmaya ve anlaşılmaya mecburuz. Biz neydik, neyiz ve nereye gidiyoruz? Suallerine indirmek ve öyle cevaplandırmak, belki daha vuzuhlu, hatta daha faydalı olurdu. Fakat ben bu meselelere hayatımın arasında rastladım. Onlar bana Anadolu'yu dolduran Selçuk eserlerini dolaşırken, Süleymaniye'nin kubbesi altında küçüldüğümü hissederken,

Bursa manzaralarında yalnızlığımı avuturken, divanlarımızı dolduran kervan

Ahmet Hamdi Tanpınar

seslerine karışmış su seslerinin gurbetini, İtrî'nin, Dede Efendinin musikisini dinlerken geldiler... Bir kelime ile benim için bu meselelerin kendileri kadar onların bana gelişleri, ruh hallerimi benimseyen içimdeki yürüyüşleri de mühimdi."

"Hayatımızın arasında" rastladığımız şeyler, tesirlerini hayatın gidişi içinde hiçbir ilmi teori ve şema ile bağlantılı olmadan gösterirler. Onların içimizdeki yürüyüşleri belki her şeyden daha önemli hale gelebilir. Hatta belki de sadece içimizdeki yürüyüşleri mühim hale gelir.